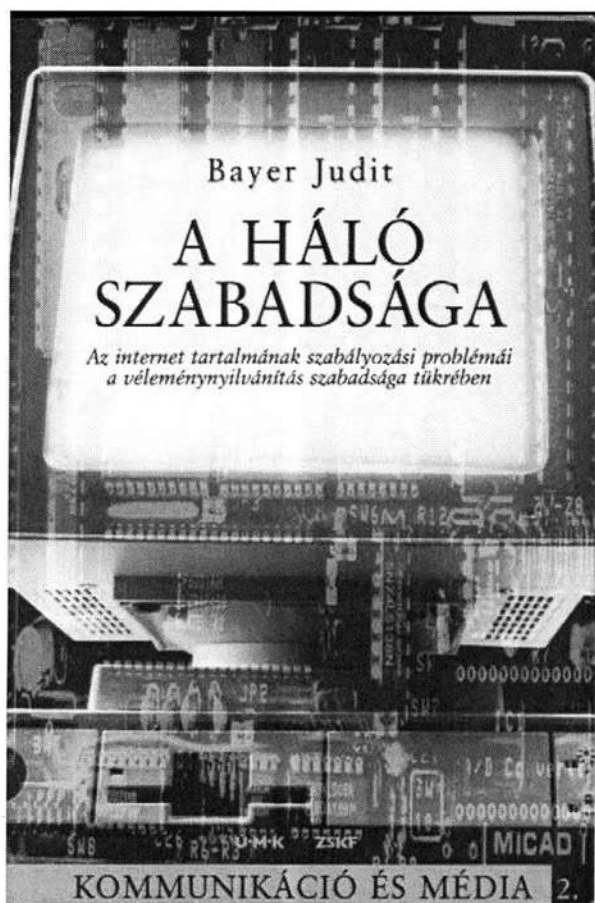

A háló szabadsága

BAYER Judit

A háló szabadsága : az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében / Bayer Judit. – Budapest : ÜMK ZSKF, 2005. – 213 p. ; 24 cm. – (Kommunikáció és média ; 2.). – Bibliogr.: p. 204–213.

ISBN 963-9609-08-0 fűzött 2890,-Ft

Elektronikus kiadás: <http://mek.oszk.hu/03800/03845/>

„A kommunikációs forradalom új kihívások elé állította a jogalkotókat és a jogalkalmazókat egyaránt. Az internet több, mint az eddig médiumként ismert eszközök voltak. Ami az interneten folyik, az ugyanis nemcsak közlés, hanem a kommunikáció eszközével végrehajtott cselekvés is” – olvashatjuk a könyv bevezetőjében. Az eredetileg az ELTE alkotmányjogi tanszékén megvédett disszertáció – amely 2005-ben könyv alakban, egy évvel később pedig elektronikus kiadásban is megjelent – a véleményszabadság érvényesülésének problémáit vizsgálja az interneten. A hálózaton zajló „cselekvések” törvényi szabályozásának kezdeti hiányából és a későbbi túlkapásokról a szerző azt a következtetést vonja le, hogy az internet jogalkotási

tabuként való kezelése ugyanolyan káros lehet, mint a túlzott reakció. Az állam feladata ezen a téren elsősorban az alapjogok garanciális védelme, figyelembe véve a világhálózat mint precedens nélküli új médium technikai és társadalmi sajátosságait.

Az internetről és a véleményszabadságról szóló általános fejezetek után a szerző részletesen tárgyalja a személyiségi jogokat sértő, a közrend ellen irányuló és a gyermekekre káros tartalom szabályozási kísérleteit, elsősorban európai és egyesült államokbeli példákat, eseteket elemelve. A könyvben foglaltak nem terjednek ki az adatvédelem és szerzői jogok – szintén aktuális és vitatott – területeire.

Az internet sajátosságai

Az internet által létrehozott „virtuális világ” a valóság megkettőződése, az emberek egyre több tevékenysége már ott (is) zajlik, mint például a munka, a szórakozás, a vásárlás, az ügyintézés, személyes kapcsolatok kiépítése és ápolása. Ezért a korábbi médiumtípusokra kidolgozott szabályozás nem terjeszthető ki analóg logikával a világhálóra is; az ilyen irányú kísérletek jó része több kárral, mint haszonnal járt. Ami például a szólásjogot illeti, ott a hálózat műszaki felépítése (a decentralizált architektúra, a közbeiktatott ideiglenes tárolók, a szerverek megkerülésével zajló „peer-to-peer” kommunikáció) lehetetlenné teszi a tartalom korlátozását. Ami egyszer felkerült egy nyilvánosan elérhető gépre, az attól kezdve bárhol, bármikor felbukkanhat, hiszen meghatározhatatlan számú szándékosan vagy automatikusan keletkezett másolatban létezik. Ha egy kormányzat vagy intézmény mégis megkísérli a szólásszabadság vagy a mások közléseihez való hozzáférés korlátozását, az az eddig leírt okok miatt csak olyan durván hajtható végre, hogy annak jelentős mennyiségű alkotmányosan védett beszéd is áldozatául esik.

Az internetes kommunikáció néhány jellemző sajátossága, amelyeket a szabályozáskor figyelembe kell(ene) venni:

- A számítógépe előtt ülő felhasználó a névtelenség hamis biztonságérzetével használja az online forrásokat, és kommunikál a többiekkel, ugyanakkor – hacsak nem használ valódi anonimitást megoldó speciális szoftvereket – a vir-

tuális világban tett minden lépése követhető, ki-nyomozható, összegyűjthető.

- Az internethasználat folyamatos döntések sorozatából áll: a szinte végtelen kínálatból kell kiválasztanunk a bennünket érdeklőket, az elérhető tartalom többi része gyakorlatilag sosem kerül a szemünk elé. Az önállóan dönteni még nem tudó gyermekek számára pedig a szülő szűrőszoftvert állíthat be.
- A szolgáltató és a fogyasztó közötti különbség eltűnésének következtében az online elérhető információ mennyisége és minősége is komoly gondokat okoz. A hamis és hiteles információk közötti eligazodás képessége nélkülözhetetlenné vált.
- Mivel a világhálón ma már lényegében ingyen tehet közzé bárki bármilyen tartalmat, így az egyetlen szűk keresztmetszet csak a felhasználók figyelme maradt. Ezért a szellemi termékekkel kereskedő nagyvállalatok marketing- és jogi eszközökkel egyaránt arra törekednek, hogy ne maradjanak ki a felhasználó és az információ közötti egyre rövidebb láncból. Sok esetben ez a törekvés áll a kilobbizott állami beavatkozások mögött is.

Az interneten megjelenő káros vagy törvénytörő tartalmaknál kezdetben a kiadókra és műsorszolgáltatókra vonatkozó szabályok analógiájaként a tárhelyszolgáltatókat próbálták felelőssé tenni. Miután kiderült, hogy ezek képtelenek ellenőrizni a felhasználók által feltöltött, folyamatosan változó állományokat, az a jogértelmezés szilárdult meg, hogy az online szolgáltató nem úgy felelős, mint egy könyvkiadó, hanem csak mint egy könyvesbolt: nem feladata ellenőrizni a nála tárolt tartalmat, csak ha tudomást szerez annak jogellenes voltáról, akkor köteles intézkedni.

A véleménynyilvánítási szabadság az interneten

A szólás szabadságát sokan sokféleképpen definiálták, és még több módon szabályozták a történelem során. Az internetes kommunikációnál talán a „zajkeltéshez való jog” a legtalálhatóbb, mert ez a médium nyújtja az önrendelkezés legmagasabb fokát mind a közölni vágyó, mind a befogadó részére. A személyes honlapokon és webnaplókban közzétett szövegek és képek, de még a látszólag párbeszédű fórumokra küldött üzenetek is valójában „monológok”, hiszen semmi sem garantálja, hogy valóban közönségre, megértő fülekre talál-

nak; sok esetben nincs is más céljuk, mint valamilye önmegvalósítás, önkifejezés, „zajkeltés”.

Az effajta korlátlan önkifejezés viszont sokakat zavar. Az emberek biztonság utáni természetes vágya okozza az ellenkező vélemények elhallgatásának igényét, a saját igazunk és értékrendünk iránti érzelmi elkötelezettség érthető módon vált ki ellenérzést, ha azzal szélsőségesen ellentétes véleményekkel találkozunk, és ilyenkor jogosnak érezzük, ha az állam közbeavatkozik. Ezeket a törvényi korlátozásokat azonban szabatosan kell megfogalmazni, és a lehető legszűkebbre szabni, mert különben a központi szabályozás az uralkodó elit számára kedvező túlkapásokhoz vezet, „a szabadság lesz a kivétel, a tilalom pedig a szabály”.

A globális kommunikáció ellenőrzése megoldhatatlan, vagy legalábbis költséges feladatnak látszik, ezért a közösségi önszabályozás és az egyes emberek privát önkorlátozása is szükséges ahhoz, hogy a virtuális világ lakható hely maradjon. A jog nem mindenható, különösen ha az emberekben nincs meg az önkéntes jogkövetés igénye. A véleménynyilvánítási szabadság eszméjét minden új médium esetében újra kell értelmezni, és megtanítani az átlagpolgárnak. Az államnak és az általa fenntartott jogrendszernek az ezzel kapcsolatos tájékoztatásban, az új helyzet által megkívánt tolerancia megértésében van fontos szerepe.

A személyiségi jogsértések

A személyiségi jogok megsértésére vonatkozó hagyományos szabályozás alkalmazása több szempontból is nehéz a globális online környezetben, ugyanakkor az új technológia újfajta jogorvoslatokra is lehetőséget nyújt a sérelmet szenvedetteknek.

A hagyományos médiumokra vonatkozó sajtóhelyreigazítás kötelezettségének kiterjesztése már definíciós problémákat is felvet. Mi tekinthető időszaki kiadványnak vagy rádió-, tévécsatornának az interneten? Annak számít-e egy blog vagy egy videomegosztó szolgáltatás? Mit jelent a „közlés”? Friss publikálásnak minősíthető-e még az a hír, amely már csak egy elektronikus újság háttérarchívumában található meg egy keresőrendszer segítségével?

A digitális közeg ugyanakkor megkönnyíti a vélt vagy valós sérelmek jóvátételét. Az „értésmegőrzési eljárás” gyakorlatának megfelelően a

szolgáltató azonnal leveheti a kifogásolt tartalmat, még mielőtt a bíróság bizonyítaná a jogsértést, és elvileg egy helyreigazítást is gyorsan közzétehet, bár erre nem köteles bírósági határozat nélkül. A sértett félnek viszont más online fórumok is rendelkezésére állnak saját igazának, illetve az őt ért vádak hamisságának bizonyítására, így az interneten a sértő beszédre a „még több beszéd” lehet a megfelelő válasz.

Sajátos és sajnálatos módon azonban a véleménynyilvánítási szabadsággal kapcsolatos jogviták zöme ma nem politikai nézetek hangoztatása miatt meghurcolt emberekkel, hanem óriásvállalatokkal kapcsolatos. Az eredetileg a hatalommal szemben felszólaló egyéneket védő emberi jogot multinacionális cégek a visszájára fordítják, és saját jó hírluket védik a segítségével az internetes fórumokon megjelent kritikákkal szemben. Ráadásul az internet globális voltának köszönhetően különböző országokban peres sorozatát indíthatják ugyanazon „rágalmazás” miatt.

A szólásszabadság (és nem mellesleg a szerzői jog) szabályainak eltérései arra ösztönözhetik a tartalomszolgáltatókat, hogy korlátozzák a hozzáférést azon országok állampolgárai számára, ahol szigorúbbak a törvények, és így fennáll a pereskedés kockázata. (Erre a Yahoo! és a Google esetében is volt már példa.) Az ilyen technikai kordonok a virtuális világban is megvalósítják a föld kulturális, vallási és politikai megosztottságát.

A gyűlöletbeszéd

Az intoleráns, kirekesztő, az emberek egyenlőségét tagadó, diszkriminációt, faji vagy egyéb megkülönböztetést hirdető nézeteket is eltérően ítélik meg az egyes kultúrák és jogrendszerek. Egyesek szerint a jog nem alkalmas eszköz a gyűlöletbeszéd kezelésére, mert csak tüneti kezelést jelent, és a tiltás inkább ellenkező hatást vált ki: figyelmet irányít az elkövetőre, és a hasonló nézetűek körében népszerűvé teszi. Az interneten ráadásul végrehajthatatlanok az erre vonatkozó bírósági határozatok – a vallási fanatikus, neonáci, rasszista, vagy éppen agresszíven abortuszellenes honlapok helyett kettő jelenik meg, ha egyet betiltanak.

Az elektronikus publikálás egyszerűsége, és az anonimitás lehetősége felszínre hozta a korábban rejtett, csak szűk körben terjedő gyűlöletbeszédet. Ugyanakkor ugyanez a technika megkönnyíti a vele szemben folytatott küzdelmet is, ha nem is a

jog eszközeivel, hanem még több felvilágosító, tévhiteket eloszlató ellenbeszédrel és párbeszédrel. Az internet megvalósíthatja azt az ideált, hogy a véleményre nem annak elnémítása, hanem az ellenvélemény adja meg a méltó választ. A mai felnőtt generáció feladata, hogy kritikus médiafogyasztóvá nevelje a gyermekeit, amibe az is beletartozik, hogy ne váljanak áldozatává az uszító, más embereket kirekesztő nézeteket hirdető internetes oldalaknak.

A gyermekekre káros tartalom

A „káros tartalom” kifejezést azokra a médiaüzenetekre használják, amelyek általában nem jogellenesek, de egy adott kultúrában mégis nemkívánatosnak minősülnek. Elsősorban a gyermekek fejlődését veszélyeztető szövegekről és képekről van itt szó, különösen az erőszakos és pornográf tartalmakról. Az állam a való világban térbeli és időbeli korlátokkal próbálja nehezíteni, hogy ezekkel a gyerekek véletlenül találkozzanak: az iskola közelében nem lehet szexbólt, az erőszakos filmeket a késő esti időpontban kell vetíteni stb. Az interneten ezek a megoldások nem működnek, hiszen ott a tér- és idődimenziók értelmüket veszítik. Helyettük háromféle szűrés jöhet szóba a gyermek- és a felnőtt-tartalom szétválasztására:

- a valós idejű szűrés a megtekinteni kívánt oldalt elemzi szöveg-, esetleg képfelismerő algoritmusokkal, s nem enged hozzáférést azokhoz, amelyekben a szűrőbe betáplált ismertetőjegyek megtalálhatók;
- a listák elvén működő szűrők vagy letiltják a „feketelistára” tett weboldalakat/szervereket, vagy csak a „fehérlistán” engedélyezett honlapok böngészését engedik meg, így egyfajta biztonságos gyerekjátésteret alakítanak ki a veszélyes internetből;
- a címkézésre alapozott szűrőszoftverek pedig azokat a jelzéseket, címkéket veszik figyelembe, amelyeket vagy a szolgáltatók, vagy a felhasználók, vagy az erre szerveződött vállalkozások helyeznek el a weboldalakon – hasonlóan a filmek korhatárjelzéseihez.

Az internet változatosságából és változékonyságából következően egyik módszer (vagy ezek kombinációja) sem nyújt biztos védelmet, ugyanakkor a vizsgálatok szerint számos olyan szolgáltatást is blokkolnak, amelyeken semmilyen káros tartalom nincsen, vagy éppen a fiataloknak is hasznos anyagokat tartalmaznak: pl. klasszikus irodalmi művek, vagy felvilágosító-ismeretterjesztő

kiadványok. Amíg ezeket a szűrőket nem kötelező használni, alkotmányossági kifogás nem támasztható ez ellen a megoldás ellen. A szülőknek joguk van meghatározni, hogy a gyermekük mit nézhet meg a tévében vagy az interneten. (Mint ahogy például a munkaadónak is jogában áll szabályozni, hogy az alkalmazottai mire használják a hálózatba kötött számítógépeit munkaidőben.) Egészen más a helyzet azonban, amikor az állam próbálja ilyen – eleve tökéletlen – szűrők használatára kötelezni a fennhatósága alá tartozó közintézményeket, mert ez már az állampolgárok alkotmányos jogait veszélyezteti.

Az *amerikai kongresszus* által 1999 decemberében elfogadott, a *Gyermekek Internetes Védelméről* szóló törvény (CIPA) arra kötelezte azokat az iskolákat és könyvtárakat, amelyek részesültek a kormányzat bizonyos támogatásából, hogy szűrőszoftvereket telepítsenek a számítógépeikre – beleértve a könyvtárosok által használt gépeket is. Miután a könyvtárak tiltakoztak az olvasói jogainak ilyen módon való korlátozása miatt, a *Legfelsőbb Bíróság* végül salamoni ítéletet hozott: a támogatott közintézmények kötelesek a szűrőket megvenni, de nem kötelesek használni őket. Azaz a könyvtárak kialakíthatják saját házirendjüket; dönthetnek úgy, hogy kérésre kikapcsolják a szűrőt, vagy csak a gyerekeknek kapcsolják be, vagy más módszert használnak: elkülönítik a fiatalok által használt számítógépeket a felnőttekétől, vagy a gyerekeket csak az ügyeletes könyvtáros látóterében levő gépekhez ültetik le stb. Alkotmányjogi szempontból mindenképpen fontos, hogy a lehető legszűkebbre kell szabni az olyan intézkedéseket, amelyek az internet-hozzáférés korlátozására vonatkoznak – akár a kormányzat, akár egy könyvtár hozta azokat. Az indokolatlan szűrés, a túlblokkolás ugyanis több hátránnyal, mint előnnyel jár, és lehet, hogy van más, kevésbé korlátozó megoldás is. Sok embernek ugyanis a könyvtár jelenti az egyetlen „megfizethető” hozzáférési lehetőséget az internethez, ezért ezeknek a személyeknek az információhoz való hozzáférési joga sérül, ha a szűrők nemcsak a káros tartalmú weblapokat tiltják le, hanem sok hasznos oldalt is.

Mindenképpen tiltani kellene azonban az internet „lehívásos” (*pull*) természetével ellentétes „tolakodó” (*push*) típusú felbukkanó ablakokat, az elektronikus levelezést tönkrevető *spam*hez hasonlóan. Bár a kéretlen böngészőablakok között is vannak ártalmatlanok (pl. reklámok), de ez az agresszív technológia lehetővé teszi, hogy olyan káros tartalmú weboldalakra irányítsák a gyanútlan felhasználót, amelyeket az nem akart megnézni, és az oldal bezárására tett kísérletek sokszor csak újabb és újabb ablakokat nyitnak meg.

A másik fontos teendő a gyermekeknek szóló hasznos tartalmak bővítése, és a gyerekek megtanítása ezek használatára. Minél több kedvére való tartalmat és feladatot talál a gyerek az interneten, annál kevésbé fog a felnőtteknek szóló oldalakkal foglalkozni.

Záró gondolatok

Az internet elterjedésével a véleménynyilvánítási szabadság lehetőségei kétségtelenül bővültek, de vajon valódi céljának megfelelően élünk-e ezzel az alapvetően demokratikus joggal? A „szabadsággal élés” helyett mintha inkább a „szabadosság” és a „visszaélés” lenne jellemző. A párbeszéd, az álláspontok és érvek ütköztetése helyett sokszor csak egymás véleményét figyelmen kívül hagyó monológok kerülnek a világhálóra, és alkotmányos jogainkat ma már nemcsak az államhatalomtól, hanem a globális médiabirodalmaktól is védeni kell.

Fel kell tehát nőnünk a világháló teremtette lehetőségekhez: ki kell alakulniuk az önszabályozás alulról szerveződő intézményeinek, az önkorlátozás ésszerű gyakorlatának, fel kell nevelni a tudatos médiafogyasztó nemzedékeket. Az államnak – és ezen belül a jogrendszernek – pedig segítenie kell ezeket a folyamatokat: legfőképpen azzal, hogy nem akadályozza őket.

Drótos László
(Magyar Elektronikus Könyvtár)

Könyvtári és információtudományi folyóiratok

A cikk 38 nemzetközi és 10 német nyelvű könyvtári és információtudományi (LIS = Library and

information science) folyóirat felméréséről számol be. Az elemzést rögzített kérdéseket tartalmazó